

2020 / Vol:6, Issue:26 / pp.720-730

REVIEW ARTICLE

Arrival Date : 01.04.2020

Published Date : 29.05.2020

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.324>

Reference : Korkmaz, Ö.F. (2020). "Günümüzde Ve Yakın Gelecekte Türk Donanması'nın Caydırıcılığının Temeli Olarak Türk Denizaltı Kuvveti", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6(26):720-730.

GÜNÜMÜZDE ve YAKIN GELECEKTE TÜRK DONANMASI'NIN CAYDIRICILIĞININ TEMELİ OLARAK TÜRK DENİZALTI KUVVETİ

Turkish Submarine Force As Backbone Of Turkish Navy's Deterrence Today And In The Near Future

Ömer Faruk KORKMAZ

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli/Türkiye

ÖZET

Son yıllarda Türkiye'yi çevreleyen denizlerde Türkiye'nin aleyhinde önemli jeopolitik ve jeostratejik değişimler meydana gelmiştir. Bölgenin kırılğan yapısı barışın ve istikrarın korunmasına tehdit teşkil ederken caydırıcılığın önemini arttırmaktadır. Doğu Akdeniz'de Türkiye karşıtı bloğun ortaya çıkması ve asimetrik güç dengesi yaratması; büyük güçlerle karşı karşıya gelme riski gibi nedenler Türk Donanması'nın caydırıcılığını asimetrik başarılar elde edebilme potansiyeline sahip maliyet-etkin platformlara bağımlı kılmaktadır. Asimetrik başarılar elde etme ihtiyacı Türk suüstü harp gemilerine nispetle Türk Denizaltı Kuvveti'nin caydırıcılığının önemini arttırmaktadır. Karadeniz'de ise Rusya Federasyonu lehine bozulan güç dengesinin tekrar sağlanarak Rus yayılmacılığına karşı caydırıcılığın artırılması gerekmektedir. Karadeniz'de Rusya'nın uyguladığı Alandan Men Etme/Erişimi Engelleme stratejisine karşı en etkili çözümün de yine denizaltılar olduğu görülmektedir. Öte yandan hipersonik gemisavar füzeler gibi yakın gelecekte durdulamaz silahların ortaya çıkması, ultra uzun menzilli subsonik gemisavar füzelerin gelecekteki oyun değiştirici rolü suüstü harp gemilerini denizaltılara nispetle daha fazla tehdit edecektir. Ayrıca havadan satha uzun menzilli gemisavar füzelerin geliştirilmesi ve beşinci nesil savaş uçaklarının ortaya çıkması ile suüstü harp gemilerine karşı artan hava tehdidinden denizaltılar daha az etkilenecektir. Bu faktörler Türk Denizaltı Kuvveti'ni günümüzde ve en azından yakın gelecekte Türk Donanması'nın caydırıcılığının temeli haline getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Caydırıcılık, Denizaltı, Türk Denizaltı Kuvveti, Türk Donanması

ABSTRACT

Important of geopolitical and geostrategic alteration has affected negatively Turkey in the seas surrounding Turkey in the recent years. While the fragile structure of the region poses a threat to peace and stability, it increases the importance of deterrence. Reasons such as the emergence of blok against Turkey in the Eastern Mediterranean and to create asymmetry, the risk of facing great powers make the deterrence of the Turkish Navy dependent on cost-effective platforms that have the potential to achieve asymmetrical achievements. The need to achive asymmetrical achievements increases the importance of the deterrence of the Turkish Submarine Force compared to the Turkish surface combatants. In the Black Sea, the deterrence against Russian irredentism should be increased by restoring the balance of power deteriorated in favor of the Russian Federation. It is seen that submarines are the most effective solution to the strategy of Anti Access/Area Denial implemented by Russia in the Black Sea. On the other hand, the emergence of unstoppable weapons such as hypersonic anti-ship missiles and game-changer ultra long-range subsonic anti-ship missiles will threaten surface combatants more than submarines. In addition, submarines will be less affected by the increased threat of air forces against surface combatants with the development of long range air-to-surface anti-ship missiles and the emergence of fifth generation jet fighters. These factors make the Turkish Submarine Force the Backbone of the Turkish Navy today and at least in the near feature.

Keywords: Deterrence, Submarine, Turkish Submarine Force, Turkish Navy

1. GİRİŞ

Bu çalışma Türkiye'nin denizlerdeki caydırıcılığının temelini denizaltı kuvvetine bağlı olduğu hipotezini savunmaktadır. Çalışma Türk Denizaltı Kuvveti'nin Türk Donanması'nın bölgedeki caydırıcılığına olan katkısının ne olduğuna cevap aramaktadır. Çalışmanın amacı Türk Denizaltı Kuvveti'nin caydırıcılığı ve bu bağlamda kuvvet yapısı tasarımı hakkında Türkiye'yi çevreleyen denizlerin jeopolitiğindeki değişimlere ve günümüzde yaşanan güncel teknolojik gelişmelere paralel olarak özgün bir perspektif, genel bir prensip sunmaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde askeri terminolojide caydırıcılık eylemi ve/veya olgusu işlenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'yi çevreleyen denizlerin jeopolitiğindeki güncel gelişmelere yer verilmiştir. Çalışmada Türk Denizaltı Kuvveti'nin Türk Donanması'nın caydırıcılığının temeli olduğu iki yönden savunulmaktadır. Birinci faktör Türk Donanması'nın denizaltılar gibi asimetrik başarılar elde etme potansiyeline sahip platformlara ihtiyaç duymasıdır. Asimetrik güç dengesinin doğurduğu bu ihtiyaç ikinci bölümde tespit edilmiştir. Denizaltıların asimetrik başarılar kazanma potansiyeli en yüksek platformlar olduğu ve bu durumda caydırıcılığa diğer platformlardan daha fazla katkıda bulunduğu üçüncü bölümde ortaya koyulmuştur. İkinci faktör ise bazı yeni teknolojilerle ve gelişmelerle suüstü harp gemilerinin yakın dönem içerisinde karşılaştığı riskler bağlamında denizaltıların caydırıcılık değerinin artmış olmasıdır Her iki faktör Türk Denizaltı Filosu'nun Türk Donanması'nın caydırıcılığına olan katkısını suüstü harp gemilerinin katkısından daha önemli kılmaktadır. Bu iki faktör üçüncü bölümde incelenmiş bulunmaktadır. Dördüncü bölümde Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti gibi büyük güçlerin, özellikle Hint-Pasifik bölgesindeki ülkelerin ve çevre denizlerdeki ülkelerin denizaltı kapasitelerindeki artış ve denizaltı kapasitesine verdikleri önem tespit edilirken Türk Donanması'na yapılacak yatırımın odağında denizaltı kuvvetinin olması gerektiği teyit edilmektedir.

2. ASKERİ TERMINOLOJİDE CAYDIRICILIK

Caydırıcılık bir insanın bir eylemi yapmasını engelleyen eylem ve olguya denilmektedir (URL-1). Askeri terminolojide ise bir düşman gücün saldırısını engellemek için misilleme tehdidinin inandırıcı ve etkili şekilde kullanılması stratejisidir. Bir ülke saldırıya uğradığı takdirde muhasım ülkeye kabul etmeyeceği kadar büyük hasar verebilmelidir. Bu strateji ittifak sistemlerinin ve nükleer silahların ortaya çıkmasıyla nükleer güçlerin temel stratejisi haline dönüşmüştür (URL-2). Ayrıca nükleer silahlara sahip ülkeler ittifak sistemi içerisindeki diğer ülkelere nükleer şemsiye sağlayarak bu ülkelerin caydırıcılık potansiyelini arttırmaktadır (Chilton, 2017: 4). Caydırıcılık bir yönüyle ciddi zararları engellemek veya azaltmak için tehdit yönteminin kullanılmasıdır (Morgan, 2017). Özellikle askeri saldırganlığı engellemekle beraber genel olarak istenmeyen eylemleri engellemeye dönük veya karşı tarafı bir eyleme zorlamak adına bir meydan okumadır. Caydırıcılık karşı tarafın saldırısının riskini ve maliyetini arttırmaya odaklanmaktadır (Mazarr, 1-2). Karşı tarafı istenmeyen bir eylemde bulunmasından vazgeçirmek için uygulanan güç tehdididir. Her iki taraf da rasyonel hareket ettiği ve fayda-zarar değerlendirmesi yaptığı sürece taraflar askeri potansiyelleri ile birbirini denetim altında tutmuş olacaktır. Fakat birçok olayda görüldüğü üzere zayıf olan güçlerin daha güçlü olanlara saldırı başlatması askeri üstünlüğün kesin bir caydırıcılık sağlamadığını ortaya koymaktadır. İnandırıcılığın azalması ve eğer intihar değilse yanlış hesap yapılması bu sonuçları doğurabilmektedir (Rühle, 2015). Nükleer silahlar bu inandırıcılığı sağlasa da caydırıcılığı nükleer silahlar ile özdeşleştirmek ve nükleer caydırıcılığa indirgemek yanlış olacaktır. Nükleer silahlara sahip olmayan ülkeler konvansiyonel caydırıcılığa sahip olabilmektedir. Caydırıcılık tehdidi nükleer, konvansiyonel gibi silahlara dayanabilmektedir. Konvansiyonel silahlarla savaş sonuçlarının öngörülememesi konvansiyonel caydırıcılık tehdidine itiraz getirebilmektedir (Wirtz, 60). Fakat bu konvansiyonel caydırıcılığın olmadığı anlamına gelmemektedir. Konvansiyonel caydırıcılık nükleer silahların denklemde olmadığı durumlarda muhasım devletin olası bir savaşın muhtemel risk ve maliyetinin beklenen faydadan daha ağır basması çıkarımında bulunmasını sağlayarak savaş başlatmaması konusunda ikna

edilmesidir (Mearsheimer, 2018: 3). 1970'lerin ortalarında uzay keşfi, küresel komuta kontrol yeteneklerinin artması, hassas silahların ortaya çıkması, stealth teknolojisi gibi konvansiyonel askeri kapasitede görülen devrimler konvansiyonel caydırıcılığı önemli hale getirmiştir. Benzer şekilde Soğuk Savaş'ın bitiminden günümüze uzanan süreç içerisinde yaşanan konvansiyonel askeri teknolojilerdeki gelişmelerle konvansiyonel caydırıcılığın ABD gibi nükleer silahlara sahip bir ulusun günümüzdeki savunma politikasının merkez konsepti olması gerektiği dahi iddia edilebilmektedir. (Haffa, 2018: 99-100). 1990'lı ve 2000'li yıllarda nükleer silahların caydırıcı rolünün azalması da (Anderson vd Menke vd Peters, 2018: 15) not edilmesi gereken bir olgudur.

Genel olarak askeri terminolojide caydırıcılık, kullanılan enstrümanın veya ulaşılması hedeflenen amacın en az birinin askeri vasfının olduğu, genellikle ulus devlet olmak üzere bir aktörün güç tehdidi yoluyla istenmeyen eylemlerinin engellenmesi veya istenen eylemleri gerçekleştirmesi için yine güç tehdidi ve zorlayıcı diplomasi ile ikna edilmesi eylemi veya olgusu olarak tanımlanabilir.

3. ÇEVRE DENİZLERDEKİ GÜNCEL JEOPOLİTİK GELİŞMELERE KISA BİR BAKIŞ

Son yıllarda Türkiye'yi çevreleyen denizlerin jeopolitik ve jeostratejik denklemlerinde Türkiye aleyhine önemli değişimler yaşandığı bilinmektedir. Ege Denizi'nde rakip iki ulus olan Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri zorlaştıran birçok derinlikli sorun bulunmaktadır. Buna ilaveten Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları sorunu ilişkilere ayrı bir sorun boyutu eklemiştir. Yunanistan Doğu Akdeniz'de birbirleriyle rakip durumunda bulunan Mısır Arap Cumhuriyeti ve İsrail Devleti ile diplomatik ve askeri ilişkilerini derinleştirmektedir. Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Mısır; tarafların deniz kuvvetleri, hava kuvvetleri ve özel kuvvetlerin katılımıyla müşterek yapılan Medusa askeri tatbikatını 2015 yılından itibaren düzenli olarak icra etmektedir (URL-3). Yunanistan'da yapılan İniohos müşterek hava tatbikatlarında ise İsrail'in ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin yıllardır birlikte yer aldığı görülmektedir. Bu tatbikatlar bir yönüyle ilişkilerdeki derinliği ifade etmektedir.

Gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın Türkiye'de Suudi Arabistan görevlileri tarafından öldürülmesi ile Suudi Arabistan Türkiye arasındaki ilişkilerin gerilemesi ivmelenmiştir. Fakat Yunanistan'ın Suudi Arabistan ile ilişkilerini geliştirdiği görülmektedir. Yemen güçlerinin Suudi Arabistan'da Aramco tesislerine yönelik hava saldırısı sonrası Yunanistan'ın Suudi Arabistan'a Patriot hava savunma sistemi konuşlandıracağı resmen kesinlik kazanmıştır (Shaikh, 2020). Yunanistan-Suudi Arabistan yakınlaşmasının Doğu Akdeniz'de direkt ve dolaylı etkilerinin hesaba katılması isabetli olacaktır. Örneğin Suudi Arabistan ve BAE'nin Mısır Arap Cumhuriyeti'ni Türkiye'ye karşı kışkırttığı iddiaları bulunmaktadır.

Fransa Savunma Bakanı Florence Parly ise Fransa'nın Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'de yaşanan gerilimlerde Yunanistan'ın yanında yer aldığını Şubat 2020'de açıkça dile getirmiştir (URL-4). Ayrıca Yunanistan-ABD ilişkilerinin daha önce hiç olmadığı kadar güçlü olduğu ABD'li üst düzey yetkililer tarafından dile getirilmektedir (URL-5). Avrupa Birliği'nin ise BM'nin Libya'ya silah ambargosunun uygulanması için Grekçe 'Barış' anlamına gelen 'İrini' Operasyonu'nu başlattığı görülmektedir (URL-6).

2013 yılında askeri darbe ile iktidarı gelen, iktidarı boyunca büyük silah alımları yapmakta olan, Mısır Donanması'na birçok modern suüstü muharip gemi ve denizaltı kazandıran Abdülfettah el Sisi'nin yönetimindeki Mısır'ın, Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye karşı açık bir pozisyon aldığı, Yunanistan ile diplomatik ve askeri ilişkilerini derinleştirmesinin dışındaki olgularla da teyit edilebilir. Libya'daki iç savaşta Birleşmiş Milletler tarafından tanınan meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin Türkiye tarafından desteklendiği, Mısır'ın ise Hafter'e bağlı Libya Ulusal Ordusu'na destek verdiği görülmektedir. Mısır, Libya konusunda Türkiye'ye karşı düşmanca tutum sergilemektedir. Mısır ve BAE tarafından Libya Ulusal Ordusu içerisinde donanma komando birliği oluşturulmaktadır. Mısır tarafından eğitilecek bu birliğin oluşumunun amacı Türkiye'nin Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne

deniz yoluyla yapacağı askeri desteği engellemektir (URL-7). Mısır'ın Hafter güçlerine silah yardımı yapmakta olduğu basına yansımıştır (Saraç, 2019). Yine BAE, Fransa ve Rusya'nın Hafter güçlerine silah yardımında bulunduğu bilinmektedir (Polat, 2019).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de karasularına hapsedilmeye çalışıldığı Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından bizzat dile getirilmektedir. Erdoğan, Gölcük Tersane Komutanlığı'nda Tip 214TN/Reis sınıfı denizaltıların ilki olan Pirireis'i havuza çekme ve beşinci denizaltı Seydialireis'in ilk kaynak töreninde yapmış olduğu konuşmada Yunanistan ve onu destekleyen bazı ülkelerin; İsrail'in ve bazı Arap ülkelerinin uzun süredir Türkiye'yi denize adım atamaz hale getirmeye çalıştığını dile getirmiştir. Ayrıca KKTC ve Libya ile başlatılan süreçlerden geri adım atılmayacağı dile getirilmiştir (URL-8) (URL-9). Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de güçlü bir karşı blok tarafından tehdit edildiği bizzat Erdoğan tarafından deklare edilmiştir.

Doğu Akdeniz'de Türkiye karşısında asimetrik güç dengesi yaratan Türkiye karşıtı blok/bloklar ortaya çıkarken Karadeniz'deki Rus Filosu son yıllarda oldukça güçlenmiştir. Rusya Federasyonu tarafından Türkiye'nin artık Karadeniz'in efendisi olarak görülmediği üst düzey Rus yetkililer tarafından dile getirilmiştir. 2016 yılında General Valeriy Gerasimov tarafından Rus Karadeniz Filosu'nun Türk Donanması'ndan artık daha güçlü olduğu ve İstanbul Boğazı'nın, ilhak ettiği Kırım'a konuşlandırılan Bastion kıyı savunma bataryalarının menzili içerisinde olduğu iddia edilerek Türkiye'ye gözdağı verilmiştir (Kucera, 2016). Rusya Federasyonu Karadeniz'de A2/AD-Alandan Men Etme/Erişimi Engelleme stratejisi uygulamaktadır. Türkiye'de 15 Temmuz 2016'daki Fetullahçı Terör Örgütü'nün başarısız darbe girişimi sonrası Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler iyi yönde ivmelenmiş olsa da İdlib'de 33 Türk askerinin hayatını kaybettiği 32 askerin ise yaralandığı hava bombardımanı sonrası (URL-10) Rusya Federasyonu'na olan güven Türk kamuoyu nezdinde azalmıştır. Saldırı sonrası Rus Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada Türk askerinin olmaması gereken bölgede Suriye jetlerince vurulduğu ve Ankara'nın Moskova'yı Türk askerinin bulunduğu yer hakkında bilgilendirmediği şeklindeki suçlamada bulunulması (URL-11) ve Türk askerinin kasten hedef alındığı iddiaları (URL-12) Türk siyasi karar alıcılar nezdindeki Rusya'ya olan güveni zedelemiş olmalıdır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları sorununda müttefik bulmakta zorluklar yaşadığı ve Türkiye karşıtı bloğun/blokların ortaya çıktığı görülmektedir. Türk-Rus ilişkilerinde gerilim ve gerileme yaratan ifade edilen trajik olay, Rusya Federasyonu'nun Libya'da Libya Ulusal Ordusu'nu desteklemesi, Karadeniz ve Doğu Akdeniz bölgesinde Rus yayılmacılığı gibi nedenler ise Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Rusya Federasyonu ile işbirliği potansiyelini tartışmalı hale getirmektedir. İfade edilen nedenlerin Karadeniz'deki güç dengesinin tekrar Türkiye'nin lehine değişmesini gerekli kıldığı, bu sebeple Türk Donanması'nın Rusya Federasyonu Karadeniz Filosu karşısında caydırıcılığının artırılması gerektiği şeklinde bir değerlendirme de yapılabilir. Bu minvalde Türkiye'nin öz gücü olan Türk Donanması'nın caydırıcı rolü daha önemli hale gelmektedir.

4. TÜRK DONANMASI'NIN DENİZLERDEKİ CAYDIRICILIĞININ TEMELİ OLARAK TÜRK DENİZALTI KUVVETİ

Denizaltılar suüstünde olduğu gibi sualtında da kendi tahrik sistemiyle hareket edebilen deniz platformlarıdır (Friedman ve Polmar, 2019). Denizaltılar gizlilikleri ile donanmaların en stratejik silah sistemi kabul edilmektedir. Günümüzde okyanusların arka plan gürültüsü seviyesinde sessizliğe sahip olabilmektedirler. 'Pump-jet' itki sistemi ile yüksek hızlarda sessizliğini koruyabilmeleri mümkün olmaktadır. Sesi yalıtan malzemeler ile kaplı olmaları ve manyetik olmayan gövdeleri tespit edilmelerini zorlaştırmaktadır. Çoğu donanma rakip ülkelere ait denizaltıların lokasyonunu saptayamamaktadır. Örneğin nükleer tahrikli balistik füze denizaltıları rakip donanmalarca tespit ve takip edilmeye çalışılan en önemli denizaltı türü olmasına rağmen 2015 yılında Rusya'ya ait nükleer

tahrikli balistik füze denizaltısı RFNS Alexander Nevsky Rus Kuzey Filosu'ndan Pasifik Filosu'na transferi esnasında yaklaşık 42 günlük seyri boyunca tespit edilememiştir (URL-13).

4.1.Güç Asimetrisinin Olduğu Durumlarda Caydırıcı Platform Olarak Denizaltılar

Doğu Akdeniz'deki yeni jeopolitik denklemde her ne kadar Türkiye Doğu Akdeniz'in en güçlü donanmasına sahip olsa da karşıt blok arasında güç asimetrisi oluşmuştur. Türkiye karşıt blok dramatik olarak dengeyi Türkiye'nin aleyhine değiştirmiştir. Bu durum gerçekçi bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde Türkiye'nin; kendi değerinden çok daha değerli miktarda hedefi imha edecek ya da savaş dışı bırakacak, asimetrik derecede başarılar gösterebilecek silah sistemleriyle bu durumu dengelemesinin gerekli olduğu görülmektedir. Denizaltılar ise asimetrik derecede başarılar kazanma olasılığı en yüksek donanma platformlarıdır. Çok güçlü donanmaların denizaltı savunma harbi zayıflıkları nedeniyle denizlerdeki asimetrik silah sistemleri olarak da kabul edilmektedir. Bu nedenle Türk Denizaltı Kuvveti'nin caydırıcı rolü daha önemli hale gelmiştir. Denizaltılar çeşitli tatbikatlarda dünyanın en iyi denizaltı savunma harbi kapasitesine sahip uçak gemisi görev grubunun savunma ağını delerek kendilerinden onlarca kat daha maliyetli uçak gemilerini tespit edilmeden sanal olarak batırmayı başarmaktadır. Büyük güçlerin ve süper güçlerin dahi denizaltı savunma harbi yetenekleri denizaltılara karşı yeterli olmamaktadır. Mart 2015'te 30 yaşındaki Fransız nükleer tahrikli hücum denizaltısı Saphir'in ABD'ye ait USS Theodore Roosevelt'i (Mizokami, 2016) 2005 yılında İsveç'e ait 1996 yılında hizmete alınmış 100 milyon dolarlık, 1600 ton deplasmana sahip Gotland denizaltısının tespit edilmeden 6,2 milyar dolarlık ABD uçak gemisi USS Reagan'ı birden fazla torpido fırlatarak sanal olarak batırması örnek olarak gösterilebilir. Gotland, ABD uçak gemisinin birçok denizaltı savunma harbi eskortuna rağmen defalarca kez hücumlarında başarılı olmuştur. Üstelik bunu yaparken hiçbir zaman tespit edilememiştir. Bu ezici durum karşısında Amerikan denizaltı savunma harbi uzmanları demoralize olmuştur. Hemen hemen bir adet F-35 savaş uçağıyla eş maliyetli 100 milyon dolarlık bir denizaltı; uçak gemisinin muhrip, denizaltı ve denizaltı savunma harbi yetenekli hava araçlarından ve gelişmiş sensörlerden oluşan dikkatle hazırlanmış denizaltı savunma harbi hattını yarmış ve farkedilmeden uçak gemisini batırmayı başarmıştır. Gotland'ın Amerikan denizaltı savunma kabiliyetine meydan okuması ve Amerikalı uzmanları aciz bırakması sonrasında Amerikan Donanması Gotland'ı mürettebatı ile birlikte 2 yıllığına kiralamıştır. Bu süre zarfında birçok tatbikat yapılmıştır. Aynı sonuç 2 yılı aşkın bir süre devam eden savaş oyunlarında defalarca kez tekrar etmiştir. Gelineen noktada Amerikan Donanması, denizaltı sensörlerinin havadan bağımsız tahrik sistemine sahip denizaltılara karşı yetersiz kaldığı ve bu denizaltılara karşı başa çıkamadığı konusunda ikna olmuştur (Roblin, 2018). Denizaltıların bu başarıları ve bu derece ölümcül silah sistemleri olmaları sadece nükleer tahrikli hücum denizaltıları ve havadan bağımsız tahrik sistemine sahip denizaltılarla da sınırlı değildir.

Bir NATO tatbikatında Türk Donanması'na ait Gür sınıfı dizel-elektrik denizaltı İtalya'ya ait havadan bağımsız tahrik sistemine sahip Tip 212 denizaltısına farkedilmeden 500 metre kadar yaklaşmayı başarmış ve sanal olarak torpido atışı ile batırmıştır (Sünnetçi, 2018).

Ekim 2006'da Japonya ile Tayvan arasındaki sularda Çin'in dizel-elektrik denizaltı türü Song sınıfı denizaltısı Amerikan uçak gemisi USS Kitty Hawk'ın 9 mil açıklarında sessizce su yüzeyine çıkmıştır. Amerikan uçak gemisine yaklaşık bir düzine kadar gemi eskortluk etmesine rağmen denizaltı satha çıkmadan farkedilememiştir. 9 millik mesafe denizaltının uçak gemisini torpido ile vurarak batırması için yeterli bir mesafedir. Amerikalı subaylar bu olay sonrasında şaşkına dönmüştür (Axe, 2018).

Bir diğer konvansiyonel denizaltı başarı örneği Ekim 2015'te yaşanmıştır. Hindistan'a ait dizel-elektrik türündeki Kilo sınıfı Rus yapımı denizaltı ABD'ye ait USS City of Corpus Christi/SSN 705 nükleer tahrikli denizaltısını tatbikatta sanal olarak batırmıştır (Majumdar, 2018).

Fransa gibi Avrupa'nın en güçlü donanmasına ve uçak gemisine sahip bir ülkenin, Yunanistan gibi iyi silahlanmış bir ülkenin, modern platformlara sahip büyük bir donanmaya sahip olan Mısır'ın içerisinde yer aldığı Türkiye karşıtı ittifakı caydırabilecek platformlar, bu bloğun ekonomik kapasitesinin Türkiye'nin ekonomik kapasitesinin çok üzerinde olması göz önünde bulundurulduğunda maliyet-etkin bir çözüm olarak denizaltılar olabilir. Türk Denizaltı Kuvveti bu ittifakı caydırabilecek potansiyele sahip olacak şekilde denizaltı kapasitesini arttırmalıdır. Günümüzde Türk Denizaltı Kuvveti 4'ü Ay sınıfı (URL-14), 4'ü Preveze sınıfı (URL-15), 4'ü Gür (URL-16) sınıfı olmak üzere 12 adet dizel-elektrik denizaltıdan oluşmaktadır. 2022-2027 yılları arasında hizmete girmesi planlanan Reis/Tip 214TN sınıfı havadan bağımsız tahrik sistemine sahip 6 denizaltının envantere katılmasıyla Türk Donanması'nın muharebe yeteneği önemli ölçüde artacaktır (URL-17). Türk Deniz Kuvvetleri'nin ilgi ve yetki sahalarındaki caydırıcılığını daha da arttıracak Reis sınıfı denizaltıların (Sünnetçi, 2018) Ay sınıfı denizaltıların yerini alması beklenmektedir. Türkiye'nin 2027 yılında Preveze ve Gür sınıflarındaki dörder denizaltıyla envantere girecek altı adet Reis sınıfı denizaltıdan oluşacak 14 parçalık denizaltı kuvvetine sahip olması beklenmektedir. Bu rakamın, caydırmak için gerekli olan tehdit yoluyla karşı tarafı iknayı sağlayamayacağına dair itiraz getirilebilir. Fakat Türk Donanması'nın caydırıcılık kapasitesinin temelini oluşturacağı çok açıktır. Türkiye'nin donanma yatırımının odağında denizaltıların olması prensibinin olması kesinlik arz etmektedir.

Denizaltılar ABD ve Rusya Federasyonu gibi askeri kapasitesi çok yüksek olan aktörlere karşı gerekli durumlarda ülke savunmasında kullanılacak stratejik platformlardır (Koray, 2019: 1467). Bir süper gücü dahi caydıracak en maliyet-etkin donanma platformu denizaltılardır. Demokrasi ile yönetilen büyük güçlerin siyasi karar alıcıları, iç kamuoyu desteğini kaybetme endişesi ile binlerce denizcisiyle birlikte, ülkelerinin gücünün sembolü olan uçak gemisi kaybetme riskini göze alamayacaktır. Bir uçak gemisi batırmanın en kolay yolu ise denizaltı hücumudur. Örneğin Doğu Akdeniz'de bu risk, büyük güçleri ve güçlü karşı bloğu Türkiye ile işbirliği yapmaya zorlayabilecektir. Rusya Federasyonu'nun da Karadeniz'de uyguladığı A2/AD stratejisine karşı en etkin donanma platformu yine denizaltılardır. Türkiye'nin deniz hak ve menfaatlerinin savunulmasının, çevre denizlerdeki muhasım ülkeleri caydırmasının yolu, denizaltı kapasitesini arttırmasıdır. Türk Denizaltı Kuvveti sağladığı caydırıcılıkla Türkiye için barışın sigortası, harp durumunda ise en etkili donanma platformu olacaktır. 1996 yılında Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kardak Krizi'nde taraflar sıcak çatışma eşiğine gelmiştir. Yunanistan Genelkurmay Başkanı'nın Türk denizaltılarının nerede olduğunun bilinmemesi nedeniyle harbin göze alınmadığı değerlendirildi ve bu nedenle Yunanistan tarafının geri adım atması Türk Denizaltı Kuvveti'nin caydırıcı rolünü ortaya koymaktadır (Aktaran: Koray, 2019: 1467). Yunanistan'ın geri adım atmasını zorlayan bu olay günümüzde de Doğu Akdeniz'de sıcak çatışma olasılığına karşı Türk Denizaltı Kuvveti'nin, Türk Donanması'nın caydırıcılığına olan katkısını göz önüne sermektedir.

4.2. Türk Suüstü Harp Gemilerinin Karşılaştığı Yeni Riskler Bağlamında Türk Denizaltı Gücü'nün Artan Caydırıcılık Değeri

Suüstü harp gemilerinin son yıllarda karşılaştığı tehditler, denizaltı teknolojisindeki ilerlemenin denizaltı savunma harbi teknolojilerindeki ilerlemeden daha hızlı olması ile birlikte denizaltılar tartışmasız olarak suüstü gemilerine nazaran daha önemli platformlar olmayı sürdürecektir.

Günümüzde süpersonik gemisavar füzelere karşı savunması tartışmalı olan suüstü harp gemileri hipersonik gemisavar füzeler karşısında en iyi olasılıkla yakın zaman içerisinde savunmasız kalacaktır. Bu yönüyle hipersonik füzelerin oyun değiştirici bir silah olduğu tüm dünyada kabul görmektedir. Süpersonik ve hipersonik gemisavar füze teknolojisinde lider ülke konumunda bulunan Rusya Federasyonu Karadeniz'de Türkiye'nin deniz komşusudur ve Rus Donanması Doğu Akdeniz'de sürekli olarak varlık bulundurmaktadır.

Çok uzun menzilli subsonik gemisavar füzeler de önümüzdeki yıllarda suüstü gemilerini tehdit eden yeni bir faktör olarak ortaya çıkacaktır. ABD'nin Tomahawk seyir füzesinin gemisavar varyantı olan Tomahawk Blok Va/Maritime Strike Tomahawk'ın geliştirme çalışmalarında sona yaklaşılmaktadır (URL-18). Rusya Federasyonu'nun 1500-2500 km menzilli 3M-14 Kalibr/SS-N-30A kara saldırı seyir füzelerine (URL-19) aynı yeteneği kazandırması kaçınılmazdır. Büyük güçlerin aynı yeteneğe sahip olmak isteyeceği açıktır. Son yıllarda 'Kalibr'ileştirilen Rus Donanması'nın bu yeteneği kazanmasıyla Türk suüstü harp gemilerine karşı mutlak bir üstünlük kurmasını beklemek mümkündür. Hazar Denizi'ndeki Project 21631 Buyan-M sınıfı korvetler gibi 1000 tonun altında deplasmanı olan harp gemileri dahi Marmara Denizi, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'deki Türk suüstü gemilerini hedef alabilme kapasitesine sahip olacaktır. Türkiye'nin uzun menzilli seyir füzesi geliştirdiği bilinmektedir. Türkiye'nin söz konusu rakip füzelerin menzil performansına denk gemisavar füze üretmesi ve bunu fırlatabilecek platformları envantere katması bir zorunluluktur. Fakat bunun gerçekleşmesi için uzun bir zaman gerekebilir. Söz konusu kabiliyette gemisavar füzesi geliştirilse bile bu füzeler ile silahlandırılmış platformları yeterli miktarda envantere almak belirli bir zaman gerektirecektir. Bu süre zarfında söz konusu rakip ülkelerin kazandığı bu yetenekten olumsuz etkilenmeyecek Türk Denizaltı Filosu daha önemli hale gelecektir. Bilindiği üzere dalmış durumdaki bir denizaltıya gemisavar füzesi fırlatılmamaktadır. Denizaltılar ise zamanlarının çok büyük bir kısmını hatta bir kısım denizaltılar tamamını sualtında geçirebilmektedir.

Deniz gücü bir ülkenin savaş döneminde kendisine denizlerdeki nakliyatı kontrol etme imkanı sunan silahların, tesislerin ve coğrafi şartların bütününe denilmektedir. Eğer bir hava unsuru bu kontrolde önemli bir rol oynamaktaysa o halde deniz gücünün bir bileşeni olmaktadır (Brodie 2011: 14). Ege Denizi'nde, Karadeniz'de ve Doğu Akdeniz üzerinde rakip hava filolarının hava üstünlüğünü elde etme olasılığının düşük olmaması da, suüstü gemileri için denizaltılara nazaran daha büyük bir risk oluşturmaktadır. Her ne kadar deniz karakol uçakları ve deniz helikopterleri denizaltılar için tehlike teşkil etse de aynı unsurlar suüstü gemilerini de tehdit etmektedir. Hava unsurlarından fırlatılan gemisavar seyir füzeleri gibi silah ve bombalar suüstü gemilerini tehdit etmektedir. Karadeniz'deki askeri dengede dünyanın en büyük ikinci hava filosuna ve modern savaş uçaklarına sahip RF'ye karşı Türk suüstü platformları yüksek tehdit altındadır. Düşük radar görünürlüğüne sahip beşinci nesil stealth savaş uçaklarının ortaya çıkmasıyla suüstü platformlarının hava savunma kabiliyetleri yetersiz kalmaktadır. Fakat denizaltılar suyun altında kaldıkları sürece bu riskten korunmaktadır. Beşinci nesil savaş uçakları suüstü hedeflerine gemisavar füzesi fırlatabilirken, sonar ve torpidoya sahip olmadıkları için denizaltılar için dalışta tehlike arz etmemektedir. Doğu Akdeniz'de ise bölgedeki en modern ve en büyük hava filosuna sahip İsrail'in 2024 yılına kadar 50 adet beşinci nesil F-35 savaş uçağını envantere alması beklenmektedir (Bisaccio, 2020). 25 (URL-20) veya 50 adet (Azulai, 2019) ilave F-35 alımı gerçekleştirmesi yüksek bir olasılıktır. Ayrıca İsrail'in, Türkiye'nin F-35 savaş uçaklarına sahip olmaması için ABD nezdinde lobi faaliyetlerinde bulunduğu da İsrail basınında yer almaktadır (Barghoti, 2019). Yunanistan'ın da 25 adet F-35 savaş uçağı alma planının varlığı Ocak 2020'de basına yansımıştır (URL-21).

Bu doğrultuda Türkiye'nin hava savunma kabiliyeti yüksek suüstü platformlarına sahip olması bir zorunluluk haline gelmektedir. 2027-2033 yılları arasında 7 adet TF-2000 hava savunma muhribinin envantere girmesi beklenmektedir (URL-22). Her ne kadar bu hamle dördüncü nesil uçaklara karşı belli ölçüde caydırıcılık kazandıracak olsa da dünya üzerinde beşinci nesil savaş uçaklarını uzun mesafeden tespit edebilen radar sistemi henüz geliştirilmiş değildir. Bu yüzden bu muhripler beşinci nesil savaş uçaklarına karşı efektif bir çözüm olmayabilir. Havadan fırlatılan hareketli suüstü hedefleri için kullanılan gemisavar füzelerinin menzili de artmaktadır. Örneğin radar imzası düşük, uzun menzilli, havadan-satha fırlatılan LRASM füzeleri ile silahlanmış uçakları taşıyan ABD uçak gemilerine karşı TF-2000 muhribinin hava savunma füzelerinin menzillerinin yetersiz kalması yüksek olasılıktadır. Örneğin TF-2000 muhribinde 100 km'nin üzerinde menzile sahip Aster-30 hava savunma füzelerinin (URL-23) kullanılması durumunda 370 km'den fazla menzile sahip olması

beklenen LRASM'e (URL-24) karşı etkinlik kazanılmayacaktır. ABD'ye karşı caydırıcılığın gerekli olması durumunda Türk Donanması'nın caydırıcılığı büyük oranda denizaltıların sağladığı caydırıcılığa bağlı olacaktır. Bu nedenlerle, rakip ulusun hava tehdidinden en az etkilenecek donanma platformu olan denizaltıların sağladığı caydırıcılık daha önemli hale gelmektedir.

5. ÇEVRE ÜLKELERİN DENİZALTI YATIRIMI EĞİLİMLERİ

ABD Donanması'nın 2020-2049 yılları arasındaki gemi yapım planındaki denizaltı inşası için ayrılan pay toplam gemi inşa bütçesinin %43'ü kadar olacaktır (URL-25). Çin Halk Cumhuriyeti ise dünya üzerindeki en büyük denizaltı filosuna sahiptir. Rusya Federasyonu ise doğumundan itibaren muhrip ve muhripten daha büyük savaş gemisi inşa etmemiştir. Sovyet döneminde inşasına başlanan sadece iki adet bu büyüklükteki savaş gemisi hizmete alınmıştır (Mugg, 2020). Fakat RF'nin denizaltı inşa programından taviz vermediği görülmektedir. ABD Deniz Kuvvetleri Avrupa-Afrika Komutanı ve Napoli'deki NATO Müşterek Komutanlığı Komutanı olan Aralık 2019'da Fetullahçı Terör Örgütü'ne ait Bosna-Hersek'teki üniversiteyi ziyaret ederek (Sezer, 2019) skandal yaratan ABD'li Amiral James G. Foggo, Rus Donanma'sına bakılması halinde kaynakların aktarımının ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinin odağında denizaltı gücünün olduğunun görüleceğini ifade etmektedir (Majumdar, 2016).

Dünya üzerindeki nispeten küçük donanmalara sahip ülkelerin özellikle de Hint-Pasifik Bölgesi'ndeki ülkelerin de son yıllarda denizaltı yatırımına ağırlık verdiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'yi çevreleyen denizlerde de görülebilir. Mısır Deniz Kuvvetleri'ne ait denizaltı sayısı 2021 yılında 4. Tıp 209/1400 sınıfı denizaltının hizmete alınmasıyla 4'ten 8'e çıkarak %100 artış göstermiş olacaktır. Mısır Deniz Kuvvetleri'nin bu rakamı en azından koruması beklenmektedir. İsrail Donanması bundan yaklaşık 20 yıl önce 3 adet denizaltıya sahipken 2020 yılında teslim edilecek 3. Dolphin-2 sınıfı denizaltıyla 3'ü AIP olmak üzere 6 denizaltıya sahip olacaktır. Yunanistan denizaltı sayısı ise 5'i AIP olmak üzere 11 denizaltıyla Türk denizaltı filosunda sadece bir eksik bulunmaktadır. Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Filosu'ndaki denizaltı sayısı 2014-2016 yılları arasında 1'den 7'ye çıkarak %600 oranında artmıştır. Tüm bu nedenler Türk donanma yatırımının odağında denizaltı gücünün olması gerektiğini teyit etmektedir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Ege Denizi'nde ve Doğu Akdeniz'de sıcak çatışma olasılığının yükselmesi ile Türk Donanması'nın caydırıcı rolü daha önemli hale gelmektedir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki en güçlü donanmaya sahip olmasına rağmen karşı bloğun asimetrik güç dengesi yaratması ile Türkiye'nin caydırıcılığını koruyabilmesi adına denizaltılar gibi asimetrik başarılar gösterebilecek platformların önemi artmaktadır. Doğu Akdeniz'de ABD gibi askeri kapasitesi son derece yüksek olan bir güce karşı caydırıcılığın temeli yine denizaltılara dayanmaktadır. Türkiye'nin Karadeniz'de RF'nin güç dengesini lehine çevirmesi, yayılmacı politikası ve uyguladığı A2/AD stratejisine karşı bu ülkeye karşı caydırıcılık kazanmasına en iyi hizmet edecek platformlar denizaltılardır. Çok uzun menzilli gemisavar seyir füzeleri, karşı konulamaz hipersonik gemisavar füzeler; beşinci nesil savaş uçaklarının ve uzun menzilli havadan satha fırlatılan gemisavar füzelerin yaratmakta olduğu hava tehdidi suüstü harp gemilerinin caydırıcılığını azaltırken bu bağlamda denizaltıların donanmaların caydırıcılığına olan katkısını daha önemli hale getirmektedir. Çalışmada bu faktörler doğrultusunda Türk Denizaltı Kuvveti'nin Türk Donanması'nın caydırıcılığının temelini oluşturduğu, kuvvet yapısı tasarımı denizaltılara öncelik verilmesi ve Türk Donanması'nın gemi inşa yatırımının odağında denizaltıların olması prensibi gibi özgün sonuçlara ulaşılmıştır. Bölgede barış ve istikrarın korunmasındaki denizaltıların önemli rolü bu alanda yeni çalışmaların yapılmasının önemini de ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Brodie, B. (2011). *Yaratılan Deniz Gücünün Stratejisi* (Çev. Yılmaz Dalkanat), Doruk Yayıncılık, İstanbul.

Koray, M. (2019). ‘‘Doğu Akdeniz’de Güvenlik Stratejileri Bağlamında Denizaltıların Rolü ve Önemi’’ (Ed. Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker), *Akdeniz Jeopolitiği* (Cilt:2), 1451-1476, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Makaleler, Bildiriler ve Diğer Basılı Yayınlar

Anderson, J. ; Menke H. & Peters R. (2018). ‘‘Deterrence in the 21st Century: Integrating Nuclear and Conventional Force’’, *Strategic Studies Quarterly*, Cilt(12), No(4): 15-43

Chilton, K. P. (2017). ‘‘On US Nuclear Deterrence’’, *Strategic Studies Quarterly*, Cilt(11), No(4): 2-14

Haffa, R. P. (2018). ‘‘The Future of Conventional Deterrence: Strategies for Great Power Competition’’, *Strategic Studies Quarterly*, Cilt(12), No(4): 94-115

Mearsheimer, J. J. (2018). ‘‘Conventional Deterrence: An Interview with John J. Mearsheimer’’, *Strategic Studies Quarterly*, Cilt(12), No(4): 3-8.

Wirtz, J. J. (2018). ‘‘How Does Nuclear Deterrence Differ from Conventional Deterrence?’’ *Strategic Studies Quarterly*, Cilt(12), No(4): 58-75

Elektronik Kaynaklar

Axe, D. (2018). ‘‘This Photo Shows a U.S. Navy Attack Submarine ‘Sinking’ a British Aircraft Carrier’’ Erişim Tarihi: 09.02.20 <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/photo-shows-us-navy-attack-submarine-sinking-british-25659>

Azulai, Y. (2019). ‘‘Lockheed Martin Pressing Israel to Buy 50 more F-35s’’ Erişim Tarihi 16.02.20 <https://en.globes.co.il/en/article-lockheed-martin-pressing-israel-to-buy-50-more-f-35s-1001312006>

Barghoti, A. S. (2019). Erişim Tarihi: 02.02.20 <https://www.aa.com.tr/en/turkey/israel-lobbied-washington-to-drop-f-35-deal-with-turkey/1547629>

Bisaccio, D. (2020). ‘‘Israel Establishing Second F-35 Squadron’’ Erişim Tarihi: 17.01.20 <https://dsm.forecastinternational.com/wordpress/2020/01/16/israel-establishing-second-f-35-squadron/>

Friedman, N. & Polmar, N. C. (2019). ‘‘Submarine’’ Erişim Tarihi: 12.02.20 <https://www.britannica.com/technology/submarine-naval-vessel>

Kucera, J. (2016). ‘‘Russia Claims ‘Mastery’ over Turkey in Black Sea’’ Erişim tarihi: 10.01.20 <https://eurasianet.org/russia-claims-mastery-over-turkey-black-sea>

Majumdar, D. (2016). ‘‘Russia’s New Attack Submarines: Menace or Simply a Mirage’’ Erişim Tarihi: 14.01.20 <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/russias-new-attack-submarines-menace-or-simply-mirage-17256>

Majumdar, D. (2018). ‘‘Did a Russian-Built Submarine ‘Sink’ a U.S. Nuclear Attack Sub’’ Erişim Tarihi: 19.12.19 <https://nationalinterest.org/blog/buzz/did-russian-built-submarine-sink-us-nuclear-attack-sub-30107>

Mizokami, K. (2016). "In 2015, a 30 Year Old French Nuclear Submarine 'Sank' a U.S. Aircraft Carrier" Erişim Tarihi: 12.12.2019 <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/2015-30-year-old-french-nuclear-submarine-sank-us-aircraft-18912>

Mazarr, M. J. "Understanding Deterrence" Erişim Tarihi: 25.01.20 https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE295/RAND_PE295.pdf

Morgan, P. M. (2017). "The Concept of Deterrence and Deterrence Theory" Erişim Tarihi: 26.01.20 <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-572#acrefore-9780190228637-e-572-div1-13>

Mugg, J. (2020). "The Sneaky Way Russia is Increasing Its Military Power" Erişim tarihi: 23.01.20 <https://nationalinterest.org/blog/buzz/sneaky-way-russia-increasing-its-military-power-115656>

Polat, F. (2019). "The Arms Embargo on Libya is a Spectacular Failure" Erişim Tarihi: 10.02.20 <https://www.trtworld.com/opinion/the-arms-embargo-on-libya-is-a-spectacular-failure-31390>

Roblin, S. (2018). "How One Cheap Submarine from Sweden 'Sank' the U.S. Navy in Battle" Erişim Tarihi: 07.12.2019 <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/how-one-cheap-submarine-sweden-sank-the-us-navy-battle-25639>

Rühle, M. (2015). "Deterrence: What It Can (and cannot) Do" Erişim Tarihi: 26.01.20 <https://www.nato.int/docu/review/articles/2015/04/20/deterrence-what-it-can-and-cannot-do/index.html>

Sezer, K. (2019). "NATO Amirali FETÖ Okulunda" Erişim Tarihi 18.12.19 <https://www.yenisafak.com/gundem/nato-amirali-feto-okulunda-3518356>

Saraç, M. Ş. (2019). "Darbeci Darbeciye Tank Yolluyor" Erişim Tarihi: 21.12.19 <https://www.yenisafak.com/dunya/darbeci-darbeciye-tank-yolluyor-3518785>

Shaikh, S. (2020). "Greece to Deploy Patriot Missile System to Saudi Arabia" Missile Threat. Erişim Tarihi: 18.02.20 <https://missilethreat.csis.org/greece-to-deploy-patriot-missiles-to-saudi-arabia/>

Sünnetçi, I. (2018). "Yeni Tip Denizaltı Projesi" Erişim Tarihi: 01.01.20 <http://www.millisavunma.com/yeni-tip-denizalti-projesi/>

URL-1: <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/deterrence> Erişim Tarihi: 19.02.20

URL-2: <https://www.britannica.com/topic/deterrence-political-and-military-strategy> Erişim Tarihi: 09.03.20

URL-3: <https://www.egypttoday.com/Article/1/68348/Egypt-Greece-Cyprus-launch-Medusa-8-drills-Monday> Erişim Tarihi: 16.03.19

URL-4: <https://www.middleeasteye.net/news/french-minister-says-paris-stands-greece-over-maritime-row-turkey-report> Erişim Tarihi: 23.02.20

URL-5: <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/greece-hail-strategic-relationship-signing-defence-deal-191005175854999.htm> Erişim Tarihi: 11.02.20

URL-6: Avrupa Birliği Konseyi. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/03/31/eu-launches-operation-irini-to-enforce-libya-arms-embargo/> Erişim Tarihi: 31.03.20

URL-7: <https://www.middleeastmonitor.com/20200309-egypt-uae-establish-libya-naval-commando-squad-to-fight-turkey/> Erişim Tarihi: 11.03.20

- URL-8: <https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar-2212> Erişim Tarihi: 09.03.20
- URL-9: <https://tr.euronews.com/2019/12/22/erdogan-kktc-ve-libya-sureclerinden-vazgecersek-denize-girecek-kiyi-birakmayacaklar> Erişim Tarihi: 09.03.20
- URL-10: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/son-dakika-haberi-suriye-idlibde-33-sehit-32-yarali,8bKetwRLr0qSegN7DFRruA> Erişim Tarihi: 28.02.20
- URL-11: <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusyadan-idlib-aciklamasi,ovXfSteIrkuELCgJy4MNzQ> Erişim Tarihi: 28.02.20
- URL-12: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51597148?at_campaign=64&at_custom1=%5Bpost+type%5D&at_medium=custom7&at_custom4=A26EEE2A-5567-11EA-9B3C-BBC2923C408C&at_custom2=twitter&at_custom3=BBC+Turkce Erişim Tarihi: 22.02.20
- URL-13: <http://en.c4defence.com/Agenda/russian-submarine-couldn-t-detected/9615/102.04.20> Erişim Tarihi: 28.03.20
- URL-14: Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=45&pltfm=1 Erişim Tarihi: 03.01.20
- URL-15: Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. Erişim Tarihi: 03.01.20 https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=48&pltfm=1
- URL-16: Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=49&pltfm=1 Erişim Tarihi: 03.01.20
- URL-17: Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=75 Erişim Tarihi: 03.01.20
- URL-18: <https://www.raytheonmissilesanddefense.com/capabilities/products/tomahawk-cruise-missile> Erişim Tarihi: 01.02.20
- URL-19: <https://missilethreat.csis.org/missile/ss-n-30a/> Erişim Tarihi: 13.01.20
- URL-20: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44210403> Erişim Tarihi: 11.01.20
- URL-21: <https://www.keeptalkinggreece.com/2020/01/09/f35-greece-us-acquisition-mitsotakis/> Erişim Tarihi: 10.02.20
- URL-22: <https://www.aydinlik.com.tr/tf-2000-de-radikal-degisiklik-turkiye-mayis-2019> Erişim Tarihi: 08.02.20
- URL-23: <https://www.mbd-systems.com/product/aster-15-30/> Erişim Tarihi: 06.01.20
- URL-24: <http://www.navyrecognition.com/index.php?view=article&id=1953> Erişim Tarihi: 10.01.20
- URL-25: <https://assets.documentcloud.org/documents/6464276/CBO-Analysis-of-the-Navy-s-2020-Shipbuilding.pdf> Erişim Tarihi: 14.12.2019